

Introducció

«Rossana: (...) Històricament, la política ha estat "masculina"; (...) ¿han de canviar les formes de la política per captar la dimensió específica de la consciència femenina?

Pietro Ingrao: El cert és que han de canviar. Però el punt que estem discutint és un altre. Per fer-les canviar, ¿és útil, serveix, la desconfiança cap a la política? En realitat no serveix per res, absolutament per res.»

(R. ROSSANDA. *Las otras*, 1982.)

LES DONES QUE PRENEN la paraula en aquest llibre no s'expressen en aquests termes, perquè no han pretès aportar aquí una reflexió teòrica, sinó una experiència viscuda. Una experiència, però, que s'inscriu en el marc d'aquesta relació complexa, la de les dones amb la política. I que es pot llegir de moltes maneres, segons allò que hi vulguem trobar. Jo l'he llegida, sobretot, des de la pregunta que formula Rossana Rossanda i des de la resposta de Pietro Ingrao, que ens situen, em sembla, en dos vessants del nus de qüestions que lliguen avui dones i política. Qüestions contradictòries, com és propi de tot allò que és viu; qüestions que tenen respostes vertaderes i falses alhora, depèn de com es miri.

S'ha dit sovint, per exemple, que a les dones no els interessa la política. Fals: la idea que les dones han estat apartades de la política no correspon a la veritat històrica; sempre hi ha hagut dones que han lluitat per canviar la societat, per canviar la seva situació o la del seu país. En tots els processos revolucionaris, en tots els moviments socials que han lluitat per la llibertat i la igualtat, hi trobem dones involucrades de maneres molt diverses, brodant banderes

com Mariana Pineda o escrivint articles com Rosa Luxemburg. D'elles, la història en parla poc, amb prou feines serveixen per a bastir heroïnes de teatre. Van lluitar, sovint van morir en la lluita; i, gairebé sense excepcions, acabada la lluita, guanyada o perduda, van tornar a casa seva i van ser oblidades. Si a l'hora dels esforços la seva contribució era acceptada i fins i tot reclamada, a l'hora de treballar des d'una posició de poder ja ningú no les necessitava.

I és que, si per política entenem l'ocupació de càrrecs públics, l'exercici del poder, llavors sí que podem dir que durant molts anys les dones han estat apartades de la política, amb l'excepció de les reines que han ocupat el poder quan no hi ha hagut cap hereu masculí. És més aviat entre les dones i el poder institucional que sembla haver-hi una contradicció, alguna cosa que no lliga. Rossana Rossanda ens en dóna una raó: la política ha estat masculina, ha pres una forma molt concreta, que respon a l'experiència i a les categories masculines. Però, més enllà d'aquest fet indiscutible, se'n poden aduir d'altres. Els antropòlegs del segle XIX van creure que havien existit societats matriarcal, en alguna època molt llunyana. Més modernament, en canvi, s'ha arribat a la conclusió que no ha estat així, si per matriarcat s'entén una forma de poder similar a l'establerta pel patriarcat, però exercida per dones. Bornemann, en la seva reconstrucció d'unes societats no patriarcal, en què les dones tenien un paper molt important, mostra que no hi havia institucions polítiques. És a dir, sembla que si alguna vegada els ha tocat manar a les dones, no ho han fet, o en tot cas ho han fet d'una manera ben diferent a la que coneixem. ¿Se'n pot deduir que la política que poden fer les dones és diferent a la que fan els homes? I si és així, ¿seran les dones les qui hauran de canviar, per poder fer política institucional, o bé seran les institucions polítiques les que canviaran a mesura que més dones hi siguin presents?

La resposta a aquestes preguntes és encara prematura, donada l'escassetat de dones en llocs de poder. L'experiència, però, ha començat, i allò que les dones puguem aportar pot ser important, en una etapa històrica de la qual s'ha dit repetidament que els models polítics estan endarrerits, si els comparem amb l'evolució d'altres sectors de la vida col·lectiva. Arreu del món algunes dones han accedit a càrrecs polítics, i cal dir que de moment els estils semblen ben di-

versos, des de Cory Aquino a Cicciolina; l'exemple més prominent, el de la senyora Thatcher, no sembla pas indicar que la incorporació de les dones al poder ens hagi de proporcionar un món més amable; i, en els ambients feministes, ha servit fins i tot per a rellançar el debat sobre l'altre vessant de la qüestió, el que planteja la desconfiança envers la política institucional. Si el poder polític és masculí i si sovint dóna lloc a la prepotència i a la imposició, ¿és convenient que les dones hi participem, o és millor mantenir-nos-en allunyades, deixar «que s'ho facin»? ¿L'entrada de les dones als llocs de poder públic, implica, potser, que també elles adquiriran els defectes típics dels polítics?

I heus aquí que també a Catalunya algunes dones han ocupat llocs de poder, i que ens donen el seu testimoni en aquest llibre. Les seves opinions, els seus escrits, són tan clars que no necessiten pas presentacions ni aclariments previs. Membres de partits polítics diversos, en la seva majoria, les seves posicions no són, en general, ni femenines ni masculines, sinó més o menys representatives de les formacions polítiques on militen. Tampoc no fan una declaració expressa de feminisme; fins i tot en algun cas, com el de Lurdes Vidal, que ha protagonitzat una experiència original, a partir de la formació d'una candidatura de dones, se'ns diu clarament que no l'ha motivat cap reivindicació feminista. I, malgrat tot, hi ha un to, una manera de dir i un punt de vista inconfusibles, que em fan creure que podríem endevinar que es tracta de dones, encara que no en coneguéssim el nom.

Una de les primeres coses que m'han sorprès és com parlen dels seus orígens familiars i socials. En totes elles apareix el plaer de descriure'ns la figura dels avis, de les àvies, de les feines i dels costums, les anècdotes familiars, els objectes estimats. Una manera de parlar-ne que ens acost a una certa voluntat literària, a una escriptura «molt de dona»; que té al darrer a una sensibilitat especial pels fets petits i quotidians; quan Flora Sanabra refà la seva vida a través de les finestres que l'han envoltat, retrobem la mirada d'una Colometa; però una Colometa que ja no és testimoni passiu d'uns esdeveniments que l'aclaparen, sinó que hi pot prendre part per modificar-los. La força que es manifesta en aquestes vides ve d'uns esforços personals per entendre el món estès més enllà de la finestra; però hi ha també una

o sobre les dites dels avis? Es diria que, per a les dones que ens parlen aquí, la vida privada i la pública es complementen, es potencien mútuament, perquè en les dues esferes es persegueixen objectius molt similars; mentre que per als homes, la vida privada acostuma a ser un apèndix silenciats i allò que aconseguixen sol aparèixer com un fruit d'ells mateixos, de la seva voluntat, desvinculat del passat i del futur, i fins i tot de la seva vida quotidiana.

És d'aquest vincle, d'aquest compromís amb els altres, que em sembla que neix una mirada diferent sobre la política, unes propostes diferents, encara poc precises, però que apunten ja en aquestes narracions, i que poden arribar a ser una aportació original de les dones a la política. M. Aurèlia Capmany alludeix, en el seu escrit, al fet que l'entrada de les dones en la vida política es fa sobretot a través de responsabilitats municipals, i explica el perquè no ha estat per atzar. Les coses que les han ocupat han estat sobretot les relatives a la millora de les condicions de vida; no han somniat fer grans monuments que perpetuïn el seu pas per l'alcaldia; han fet llars de vells, escoles, canalitzacions d'aigua. Han endreçat les coses, després de tants anys de retards i disbarats, tasca essencial damunt la qual es fonamenta la vida d'una comunitat. Això també ho fan els homes, és clar. Però em sembla que les dones ho han fet d'una altra manera, més en contacte amb la gent, amb més solidaritat i menys fredor tecnocràtica. Moltes esmenten aquest aspecte, com M. Dolors Oms, que recalca que allò que l'omple —terme que em sembla que mai no he sentit emprar a cap polític home— és el contacte personal, l'arribar a la problemàtica social. Com que el seu objectiu no és mantenir-se en el càrrec costi el que costi, sinó que més aviat hi renunciaran de pressa, no tenen el deliri de figurar, de convertir-se en insubstituïbles. I per tant, no volen actuar amb la lògica habitual, sinó retrobar un sentit profund de «servei al poble» com a objectiu primordial de la seva actuació.

Si a la llum d'aquestes narracions ens tornem a fer la pregunta de si les dones poden aportar a la política una nova manera de fer, crec que indubtablement cal respondre que sí; que hi aporten, en la majoria de casos, una posició moral molt distinta. I d'aquí ve una de les contradiccions més interessants d'aquests textos: mentre unes alcaldesses afirmen que poden fer com els homes i demostrar que no hi

ha diferències, d'altres diuen que cal posar de manifest la diferència, com la Mercè Galí, que creu que «cal trobar el punt just des del començament i no deixar-se minar ni permetre que es pensin que ets igual que ells», o tantes altres que assenyalen una colla d'aspectes a corregir en la vida política. I, malgrat l'aparença de contradicció, a mi em sembla que no hi ha desacord, sinó que es tracta de punts molt pròxims en un mateix procés. Si mirem enrera, i recordem tota la tabola que s'ha fet sobre el que passaria «*si las mujeres mandasen*», encara toca demostrar que ho podem fer igual que els homes. Si mirem endavant i pensem en tot el que ha de canviar en l'esfera política i social, cal insistir en el fet que s'han oblidat molts aspectes importants i s'han d'introduir molts elements morals en la vida pública, alguns dels quals passen gairebé desapercebuts als homes.

Però convé també preguntar-nos: ¿què els ha donat, el poder, a aquestes dones? Si exercir-lo produeix neguits, sobrecàrrega de feina, culpabilitats per la poca dedicació a la família, enduriments forçats, vol dir que el preu que cal pagar és molt alt; i, ¿quin és el benefici, més enllà de la possible satisfacció d'un deure complert?

I bé, sí, hi ha benefici, beneficis diversos, malgrat totes les ambigüitats del poder, de manera que desconfiar-ne *a priori*, quedar-ne fora, no ens serveix, efectivament, per res, a les dones, sinó que ens tanca en la marginació de sempre i ens priva de conèixer millor la realitat. Les alcaldesses i regidores ens ho diuen ben clar: l'experiència ha estat positiva, i n'estan ben contentes. D'una banda, perquè els ha permès de fer coses que no haurien pogut fer de cap altra manera, i que tenen molta importància per a la vida col·lectiva. D'altra banda, perquè elles mateixes s'han transformat, han après molt sobre la seva ciutat, sobre la gent, sobre les seves pròpies capacitats. Com M. Dolors Godoy, que pensa que una de les coses més positives que ha après és a ser comprensiva amb els qui governen. És a dir, que ha sortit d'aquest maniqueisme tan freqüent en les dones que tot ho jutgem en termes de bons i dolents, perquè no entrem en la complexitat real de governar. O com Pilar Ferran, que ens explica que ha hagut de superar el seu primer impuls de rebre i estar disponible per a tothom, ha comprès que es tractava d'una posició idealista i ha après a voltar-se d'un equip, a dosificar els contactes per fer més efectiva la seva

tot, sovint, fruit de l'atzar, o de conjunts de circumstàncies que es lligaven de diversa manera.

L'arribada d'algunes dones al poder públic s'ha fet, a Catalunya, en un moment de recanvi del personal polític, de triomf dels valors democràtics, de culminació d'un moviment popular que pretenia la reconstrucció de la societat catalana en una forma més solidària i igualitària. Tipus de situació en la qual hi ha sempre dones molt actives, molt disposades, perquè es tracta menys d'una lluita personal que d'una lluita col·lectiva, i accedir al poder públic no és, en aquests casos, decidir-se per una carrera personal, sinó per uns objectius que interessin la comunitat. En la mesura en què el poder esdevé personal, lluitar per obtenir-lo es fa més difícil per a les dones; s'instaura una mena de vergonya, o de desgana, o de balanç entre l'haver i el deure. Les alcaldesses que ens parlen estan totes molt contentes de la seva experiència; l'han duta a terme amb èxit, i en molts casos han estat reelegides de forma brillant. I, malgrat tot, ja pensen deixar-ho córrer, o ja ho han deixat. A finals del 1986, en el moment d'escriure aquestes pàgines, la situació ja és molt diferent d'aquella que va portar-les a l'Alcaldia o al Parlament. Aquella onada de la qual formaven part, i que va tenir prou força per a dur-les a posicions sorprenents per a elles mateixes, va recular; les aigües estan quietes. Han hagut d'afrontar els conflictes, les oposicions, les dificultats de l'Administració, basant-se sobretot en la seva capacitat personal, en el seu treball; i això els ha suposat ocupar-se menys d'altres coses que estimen, els fills, la família, la professió, la seva manera de viure. Convertit en un fet personal, desvinculat d'un col·lectiu ample que li doni suport, el càrrec perd interès, o només el manté durant el temps necessari per a dur a terme els projectes que s'havien fixat. I moltes «tornen a casa», per dir-ho així, o a la seva quotidianitat anterior, perquè l'exercici del poder, per ell mateix, les satisfà poc, no les compensa d'altres pèrdues o de l'enduriment al qual les obliga.

Aquest és un altre aspecte que em sembla interessant de subratllar: la manera de parlar del capteniment personal i de la duresa demostrada. La imatge de les alcaldesses sembla haver estat especialment forta, i, per aquesta raó, objecte de constants referències als atributs més indiscutiblement masculins. Si una dona és capaç d'imposar-se, de sortir-se

amb la seva, és perquè «té collons», encara ara. Un elogi ambigu, val a dir-ho sense menystenir ningú. Com a figures públiques, les alcaldesses i regidores han estat també objecte d'atacs, de campanyes de desprestigi, de rancúnies, a vegades més agudes o doloroses pel fet de ser atacades com a dones. Amenaces de mort, en algun cas, que pesen també damunt la família, o casos com el que cita Rosa Martí, tractada de «nena» i amenaçada per l'alcalde anterior. Han après a defensar-se amb fermesa, i aquesta fermesa ha fet que se les considerés dures i que se les respectés. Però no en presumeixen, d'aquesta capacitat d'imposar-se als altres, d'utilitzar les armes típiques del poder, sinó que més aviat tendeixen a excusar-se'n. En general, en parlen com d'una exigència del càrrec, d'una personalitat sobreposada, gairebé d'una careta que han hagut d'adoptar. Han hagut d'autoimposar-se una actitud que Chiara Saraceno ha anomenat «una forma de transvestisme». Podem fer com els homes, sí, ja que aquestes són les regles de joc. Però més que un mèrit, és una llàstima que les relacions entre partits polítics o amb els administrats siguin tals que obliguin a adoptar actituds forçades. No totes les narracions coincideixen en aquests punts, és clar; unes en parlen més que les altres. Antònia Castellana és potser la més explícita en la crítica de l'estil que cal adoptar quan s'ocupa un càrrec públic; una vegada demostrada la capacitat per ser dures quan cal, per amagar els sentiments, i dissimular, per comportar-se tal com ho fan els homes en casos similars, subsisteix el dubte de si aquest es el camí, de si no es podria fer el mateix, i més encara, sense haver de perdre energies en aquest joc.

Perquè el que no hi ha en cap moment d'aquestes narracions és una renúncia al paper de dones, una desqualificació o una crítica d'aquestes altres dones anteriors, mares i àvies, que van tenir possibilitats socials molt més limitades. Ben al contrari, moltes ens parlen amb entusiasme del fet d'haver tingut fills, o mencionen la descoberta de l'amor. Ens mostren, en aquest sentit, que s'ha fet una falsa dicotomia, que no cal triar entre fer papers d'home o papers de dona, sinó que els dos papers han de ser compatibles, poden ser-ho, potser per primera vegada en la nostra cultura. Però eliminar aquesta vella divisió és avui sobretot un privilegi de les dones, perquè, en quantes biografies de polítics heu llegit alguna cosa sobre l'experiència de ser pares,

arrel més antiga, feta de generacions de pagesos, de mestres, d'avis republicans i mares devotes, tot un compendi del que ha estat la gent del nostre país. El món s'ha fet més gran gràcies a la ciutat, ens diu Maria Rúbies, però el seu punt de partida és aquesta «vida reclosa» de la infància, del poble. I aquest és un tret en què coincideixen gairebé totes les narracions, fins i tot la d'una experiència tan diferent com la de Manuela de Madre, que procedeix de la immigració, i per tant d'una situació de desarrelament, però que parteix també d'una cultura feta de solidaritats quotidianes. Moltes d'aquestes dones vénen de sectors populars; cap, però, no procedeix de famílies que puguem considerar pobres, o desarrelades. És a dir, aquestes famílies, tan característiques dels pobles i les ciutats de Catalunya, podien tenir pocs o molts diners; però els han transmès, sobretot, cultura, en el sentit sociològic del terme; valors morals, vinculació a una terra, a una llengua, a uns costums. Directament, les històries dels avis no semblen tenir cap relació amb l'aventura política de les seves nêtes; ben a l'inrevés, semblen dir-nos que els temps han canviat moltíssim. Més en profunditat, crec que els lligams són ben visibles, i que fins i tot elles els reforcen en les seves narracions, com si hi hagués una voluntat de pertinença a una cadena, de reconeixement d'una herència anterior; com si se sentissin dipositàries d'un patrimoni que han acceptat de mantenir i conrear, encara que ho facin per uns camins diferents i més amples dels que tenien a l'abast les àvies.

Un altre tret que crida poderosament l'atenció, si oblidem per un moment que són dones les que parlen i recordem només que ocupen càrrecs de poder, és la manca d'insistència en els propis mèrits, la discreció amb què és exposat el «currículum». En les seves biografies no han fet destacar els èxits, sinó sobretot els tempteigs, les inquietuds, els esforços i les marrades. Hi ha una voluntat de presentar-se com a persones corrents, de subratllar la normalitat de les seves vides. Pel fet de ser alcaldesses o regidores, no semblen pas donar-se especial importància, ni sentir-se per damunt dels qui les han votat. I, sobretot, no semblen pas plantejar-se la seva arribada al càrrec com una conseqüència de la seva vàlua personal, o en termes que deixin entendre que es consideraven indispensables. Fixeu-vos, per exemple, en com algunes expliquen les resistències inicials a encap-

çalar les llistes, sempre pensant que es tractava d'un càrrec massa important, o la sensació d'aclaparament una vegada elegides («“On t'has ficat?”, pensava», diu Núria Albó, que després va deixar clar de seguida que seria una alcaldessa «indominable»). O els inicis del seu mandat, i com: «...no ens atrevíem a entrar al despatx de l'Alcaldia»; probablement com tants dels alcaldes sorgits de les primeres eleccions democràtiques. Però, ¿per quina raó elles ens parlen dels seus dubtes, del respecte que els feia ocupar aquestes posicions, quan els homes no ho confessaven mai, i segurament procuren oblidar-ho ràpidament?

I al mateix temps, les nostres autores no es plantegen l'ocupació d'un càrrec com una forma d'accés al poder. Inicialment no sembla haver-se produït cap mena d'ambició personal: ni tan sols havien pensat a deixar la feina professional, o que haurien de canviar el seu ritme domèstic. L'alcaldia era una altra manera de continuar lluitant per una gent, per una ciutat, per un país, cosa que ja feien abans, amb la militància en partits polítics, en sindicats, en moviments populars. En gairebé tots els casos la presa de consciència política ve de la visió de la injustícia: la injustícia viscuda ja a l'escola, diu Berthe Bada, on hi havia gent que s'atipava i d'altra que passava gana. La injustícia constant, sota el franquisme, en forma de repressió, d'explotació, de voluntat d'anorreament d'un país i d'una cultura. Un càrrec polític ha estat un instrument nou per lluitar, un instrument que desconeixien i que calia investigar; però que no els feia por, perquè els objectius eren els mateixos del dia anterior, i estaven clars. Cap no havia pensat mai a ser alcaldessa, i probablement s'haurien rigut de qualsevol predicció en aquest sentit. Anna Bosch ens ho diu de manera expressa, i també la raó per la qual va acceptar el càrrec: «Mai no se m'havia acudit presentar-me per a alcaldessa, però em tocava fer aquest paper i el vaig acceptar per coherència amb el que havia fet fins aquell moment.» Perquè de fet, en l'etapa de la transició, presentar-se a les eleccions no era tant una decisió presa en funció de desigs o ambicions personals, com una tasca més que calia assumir dins un moviment col·lectiu que necessitava disposar de tots els instruments possibles per a aconseguir uns canvis reclamats a crits. I la designació d'unes persones determinades per dur a terme aquesta o aquella part de la tasca comuna era fins i

feina. Entrar en l'esfera pública no suposa només, per a les dones, mostrar que podem actuar com els homes, o fer una crítica de com funciona avui; ha de suposar, també, canviar-nos nosaltres mateixes, fer-nos capaces de conèixer el funcionament de la societat i de les institucions, el funcionament del poder mateix, perquè sense aquest coneixement no hi ha manera de transformar-lo.

Perquè, francament, ja és hora que fer política deixi de ser una qüestió d'atributs sexuals. La presència de més dones en la vida pública és urgent, i la nostra societat no serà realment democràtica mentre no desaparegui el sexisme, en aquest àmbit com en altres. Per ara, el sexisme continua, i «encara no som enlloc», com diu Núria Albó parlant d'aquest fet. Mentre les alcaldesses, regidores i diputades siguin tan poques, gairebé no tenen altra opció que la d'adaptar-se a les regles polítiques instituïdes pels homes. Només quan siguin moltes podran potser eliminar els usos i abusos del poder patriarcal i inventar altres formes de relació entre els ciutadans i les persones que han estat elegides per vetllar pels seus interessos.

MARINA SUBIRATS

Professora de Sociologia de la UAB

NÚRIA ALBÓ I CORRONS

Alcaldessa de la Garriga

(1979-1987)

El meu avi patern era pagès

Tenia dues propietats principals: l'*Albó*, a prop de Santa Coloma de Farners, amb molts castanyers i pomeres, i la *Calvaria*, molt a prop de Vic. Segons que havia sentit explicar, el meu avi anava de l'una a l'altra a cavall d'una egua —o potser d'una mula— i resant el rosari. Diuen que sabia el nombre de rosaris que li calia haver resat per a començar a entreveure alguna de les cases, molt més bonica la *Calvaria* i en un lloc més bonic l'*Albó*. Entre viatge i viatge va engendrar catorze fills i es va morir quan el darrer tenia pocs mesos, un quart de segle abans que jo nasqués.

L'àvia també era de pagès. Diu la tradició que va fer un pacte amb la Mare de Déu dels Dolors que tenia a la calaixera dins d'una campana de vidre, com solia haver-hi a tantxer calaixeres. Li va dir que es faria monja si no li sortia l'hereu Calvaria o un altre hereu similar dels voltants. L'hereu Calvaria la va anar a demanar un matí cap a les sis. Una minyona la va avisar: «Corre Pilar, que tens l'hereu Calvaria a l'entrada i et pretén.» La Pilar es va llevar d'una esgarrapada, va saltar per la finestra, va anar a l'hort a collir un parell de cols, i va entrar per l'entrada principal causant una gran impressió al pretendent massa matiner. Com a viatge de noces va assistir, casada de nou, a la matança del porc de l'any. Va donar a llum catorze fills —i vés a saber quants avortaments!, d'això les cròniques familiars no en parlaven— i va quedar vídua. Quan jo la vaig conèixer era una dona quieta i apagada, amb ulleres fosques, veient-s'hi molt poc i molt diferent de la noieta saltafinestres. Va veure morir cinc fills, un d'ells assassinat, i m'imagino que va resar quilòmetres circulars de rosaris.